

VATIKANEN I NUTIDEN

Av fil. lic. JON PETER WIESELGREN

I HOLBERGS komedi Mester Gert Westphaler eller Den meget talende Barber förekommer en scen, där Mester Gert söker imponera på den vackra apotekardottern Leonora. Han vill gärna gifta sig med henne och nu söker han visa henne, hur väl han känner den högre europeiska politiken. Bland annat har han mycket att berätta om de sju kurfurstarna och kardinalerna i Rom: När kejsar Augustus utnämnde kurfurstarna, frågade påven honom varför han tillsatte så många världsliga dignitärer. Härpå gav kejsaren ett så skarpt svar att påven blev rädd och föll till föga, »ved hvilken Ydmyghed han saa meget udvirkede att Keyseren tilstodde ham at giøre 16 Cardinaler paa een Gang, hvilke ere ligesom geistlige Grever eller Baroner. Thi Cardinalskabet falder alleene til den ældste Søn men aldrig til Datter, thi hvis en Cardinal dør og efterlader sig alleene Datter falder Cardinalatet til Paven igien.»

Dessa Mester Gerts märkvärdiga upplysningar kan antagligen anses ganska signifikativa för vad man på Holbergs tid på våra nor-

diska breddgrader visste om den romerska kyrkans högsta ledning och styrelse. Ovetenheten var inte bara motiverad av det långa avståndet till Rom och sällsyntheten av de svenska besöken där, den sammanhängde också med den skräckblandade ovilja som man länge hyste för allt som kom från påvedömet. I en känd psalm bad man Gud om beskydd mot »påvens och turkens mord», och den känsla som tagit sig uttryck i dessa ord hade sin botten långt ner i folkdjupet. Stämningar av detta slag är visserligen numera i vår realistiskt inställda tid längesedan försvunna, men ovetenheten om hur den romerska kyrkan styr sin menighet på bortåt 450 millioner själar torde alljämt vara ganska stor. Vid ett personsifte på påvestolen och i sammanhang därmed följande kreationer av nya kardinaler kan det därför ha sitt intresse att kasta en blick på utformningen av den styrelse, som sammanhåller den romerska kyrkans organism.

Under Pius XII:s sista år kom det kuriala maskineriet alltmera i oordning. Den åldrade påven, som

lär ha hyst en stark motvilja mot att se nya män omkring sig, gjorde intet eller föga för att fylla de vakanser, vilka uppstod i kardinalkollegiet och inom den kyrkliga centralförvaltningen i Vatikanen, vanligen kallad den romerska kurian. Sålunda var de olika kongregationerna på grund av personalbrist eller sjuklighet hos kardinalerna inte alltid i stånd att fullgöra sina uppgifter på föreskrivet sätt, vilket hade till följd att påven mer och mer handlade kyrkans olika angelägenheter genom statssekretariatet, vars chef han själv en gång varit och vars funktioner han återtog vid kardinalstatssekreteraren Magliones död 1941.

Vid Pius XII:s död stod dock klart för alla, att detta sätt att fullgöra de uppgifter, som åligger kurian, endast varit ett provisorium, som nu borde bringas att upphöra. Man torde sålunda ha all anledning att tolka den nyligen skedda massutnämningen av nya kardinaler bl. a. som ett tecken på en återgång till de mera traditionella former, i vilka kyrkostyrelsen tidigare hade bedrivits.

De statuter, som numera reglerar den katolska kyrkans centrala administration och verksamhet utgörs av bullan *Sapienti Consilio* av år 1908 och av bestämmelser i *Codex iuris canonici*, den kyrkliga lagboken, som promulgerades år 1917. Enligt dessa uppdelas den moderna kurian i tolv kongregationer eller kyrkodepartement, tre

påvliga överdomstolar, statssekretariatet samt några från medeltiden stammande ämbetsverk som kamaren, kansliet och sekretariatet för breven till furstar, vilkas uppgifter numera är föga betungande. Härutöver finnas fjorton permanenta kommissioner, av vilka några förmodligen med tiden kommer att omvandlas till kongregationer, samt tolv s. k. palatsadministrationer, bland vilka de viktiga organen för påvestolens ekonomiska förvaltning befinner sig.

Under medeltiden diskuterades och avgjordes kyrkans angelägenheter regelmässigt i kardinalkonsistoriet, vilket bestod av kardinalerna församlade till rådpågning under påvens ledning. Den väldiga anhopning av ärenden, som vid nya tidens inbrott förorsakades av upptäcktsresorna till länderna på andra sidan haven och av reformationen i Europa, tvingade emellertid motreformationens påvar till en genomgripande omändring av det kuriala förvaltningsmaskineriet. I stället för de tidigare kollegiala diskussionerna införde man nu ett system, enligt vilket de inkomna ärendena fördelades på olika kommittéer av kardinaler, kallade kongregationer, där de förbereddes till förredragning inför påven, som sedan själv ensam beslutade i alla viktigare frågor. Rutinärenden kunde handläggas och avgöras av kardinalerna på eget ansvar. I sina huvuddrag äger detta system fortfarande bestånd, även om det under

århundradenas lopp varit utsatt för betydande modifikationer, avsedda att anpassa det efter de förändrade tidsförhållandena.

År 1908 genomförde Pius X en genomgripande kuriereform, vars viktigaste resultat var att vart och ett av de kuriala organen nu fick sina funktioner klart och entydigt definierade. Av kongregationerna ägnar sig sålunda kongregationen för tros- och sedefrågor huvudsakligen åt att avgöra lärofrågor, medan de övriga handlägger ärenden rörande tolkningen av kyrkans gällande lagar och författningar, förbereder utnämningar av högre kyrkliga ämbetsinnehavare, övervakar den kyrkliga administrationen på skilda områden, meddelar dispenser av olika beskaffenhet samt avger uttalanden i ceremoniella och rituella frågor av skilda slag.

De påvliga överdomstolarna åligger det att, i regel i andra och tredje instans, avgöra rättstvister samt att utöva kyrkans domsrätt i kriminal- och disciplinmål över kyrkans medlemmar i både det andliga och världsliga ståndet.

Statssekretariatet handhar allt vad som hör till den kyrkliga utrikespolitiken. De därtill anslutna organen liksom kansliet sysselsätter sig med att ombesörja expedieringen av fattade beslut samt att tillse att dessa iföras en värdig och för adressaten lämpad språklig dräkt. Kommissionerna och administrationerna åligger det att tillse,

att kyrkans och den Heliga Stolens intressen tillgodoses på de områden, de är satta att övervaka.

Kardinalkollegiets medlemmar fullgör sin uppgift att vara påvarnas närmaste medarbetare och rådgivare huvudsakligen inom kongregationernas ram. Varje kongregation har således en kardinalprefekt eller (i de kongregationer, där påven nominellt är prefekt) en kardinalsekreterare som ledare. Därtill kommer ett större eller mindre antal kardinaler som bisittare. Av dessa är i regel majoriteten bosatt utanför Rom och deltagar mera sällan i kongregationens förhandlingar. De kardinaler, som stadigvarande vistas i Rom, kallas kuriekardinaler och brukar utgöra cirka en fjärdedel av kardinalkollegiets medlemsantal. Genom den massutnämning av kardinaler, som ägde rum vid jultiden, har gruppen av kuriekardinaler åter satts i stånd att fungera på övligt sätt. Av dessa brukar fem å åtta tjänstgöra inom varje kongregation. Varje kardinal måste därför deltaga i flera kongregationer antingen som dess ledare eller som ledamot i densamma. Detta förhållande ökar å ena sidan givetvis kardinalernas arbetsbörda men har å andra sidan den fördelen, att den ger de olika kardinalerna rika tillfällen att än i den ena, än i den andra befattningen deltaga i kuriearbetet på olika områden och i olika funktioner, något som skänker vederbörande överblick över de olika slag av ärenden, som

kommer under den romerska kuri-ans handläggning, vartill även den kollegiala arbetsformen bidrager.

Den närmast efter kardinalprefekten viktigaste ämbetsmannen inom kongregationen är dess sekreterare, i vissa kongregationer även kallad assessor. Sekreteraren har den närmaste ledningen och översynen av kongregationens arbete och över dess sekretariat, protokoll och kassa. Under sig har han i sin tur en undersekreterare, biträdande sekreterare samt ett växlande antal av lägre tjänstemän, de s. k. *minutanti*, *aiutanti di studio*, *addetti*, *scrittore* osv. Så gott som alla dessa är prästvigda och har avlagt prov för doktorsgraden i teologi och kanonisk rätt.

En betydelsefull roll spelar också kongregationens rådgivare, de s. k. konsultörerna. Dessa är i regel präster eller munkar, bosatta i Rom och kända för stor lärdom. I varje fråga anlitas två sådana sakkunniga. När de fått en fråga på remiss, åligger det dem att utan ömsesidig kunskap om varandras åsikt författa ett utlåtande om ärendet. Deras yttranden biläggas akten, dock utan att deras namn utsätts, varefter alla handlingarna skickas till den kardinal, som är utsedd till föredragande vid kongregationens veckosammanträde.

Kongregationerna sammanträder en gång i veckan på en bestämd veckodag efter en i förväg uppgjord plan. Denna anordning har man vidtagit för att ge de kardina-

ler och övriga tjänstemän som deltagar i flera kongregationers arbete ett mera organiserat arbetsschema.

Av kongregationerna är kongregationen för tros- och sedefrågor, *Sanctum Officium*, eller »det heliga ämbetet» den förnämsta. Dess uppgift är att övervaka och tillse, att kyrkans lära bevaras ren och oförfalskad. Inom denna kongregation märkes även sektionen för bokcensur, som f. n. utgörs av summa fyra personer. Det är vad som återstår av den en gång så inflytelserika indexkongregationen, som på sin tid omhändertog den katolska kyrkans litterära censurverksamhet. Därefter i rang kommer konsistoriekongregationen, som handlägger alla ärenden rörande utnämningar av nya biskopar, upprättandet av nya stift samt vad som rör den katolska immigrationen i främmande länder. Sedan följer kongregationen för den orientaliska kyrkan, för alla de angelägenheter, som angår de med Rom unierade österländska kyrkorna. Andra viktiga kongregationer är sakramentskongregationen för ärenden hänförande sig till de sju sakramentens mottagande och bruk samt vissa svåra äktenskapsfrågor, konciliekongregationen för vad som rör sekularprästerskapet och kongregationen för ordensfolket, under vilken faller alla frågor rörande munk- och nunneordnarna. Kongregationen för trons utbredande sysselsätter sig som namnet antyder med den katolska kyrkans

missionsverksamhet, medan av rituskongregationen en avdelning ägnar sig åt de rituella föreskrifter, som reglerar gudstjänsterna och en annan handhar salig- och helgonförklaringarna. Av de övriga kongregationerna är kongregationen för extraordinära kyrkliga angelägenheter den katolska kyrkans stora politiska råd och nära knuten till statssekretariatet.

De påvliga domstolarna dömer antingen i »forum externum» eller »forum internum». Med forum externum menas allmänt bekanta rättssaker, som bringas inför rätta efter vederbörligt åtal eller anmälan. Med forum internum däremot förstås en rättegång, som utspelas i den skyldiges eget samvete och som har sin grund i omständigheter, som endast är kända för honom själv. Då dylika »rättsfall» ofta kan vara oerhört tryckande för den enskilde, har den katolska kyrkan instiftat en kyrklig domstol i Rom, kallad penitentiären, vilken sysselsätter sig med de samvetsärenden, som är för svåra för att kunna uppläras i en vanlig biktstol.

Påvedömetts bägge andra överdomstolar dömer endast i forum externum. Av dessa fungerar Signatura Apostolica som kassationsdomstol, medan den bekanta Rota Romana eljest är sista instans i de flesta processer. Signatura Apostolica erinrar i sin organisatoriska utformning mycket om kongregationerna och ledes likaledes av en kardinalprefekt. Till domstolen hör

också tvenne grupper av prelater, varav den ena, kallad votantes, deltar i voteringarna och i besluten tillsammans med kardinalerna. Den andra gruppens prelater, som går under namnet referendarii, tjänstgör som ett slags revisionssekreterare, men saknar rösträtt. Endast skriftliga förhandlingar förekommer.

Första instans inom den katolska kyrkans domstolsväsen är i regel den i varje stift befintliga stiftsdomstolen. Därefter kommer oftast som nästa instans den ärkebiskopliga domstolen för hela kyrkoprovinzen. Sista instans är sedan Rota Romana-domstolen i Rom. Det är en egenhet inom det kanoniska rättsväsendet, att det fordrar tvenne samstämmiga domsslut för att en process skall anses avgjord. Vinner en part i ex. en äktenskapsprocess, måste den tappande parten överklaga utslaget vid nästa rätt, och skulle domsslutet där gå emot den vinnande parten från den tidigare rättegången, överföres målet till Rota Romana för slutgiltigt avgörande. Skulle åter de två första domarna överensstämma, beror det på den förlorande parten om han vill överklaga.

Rota Romana är således kyrkans centrala appellationsdomstol. Den dömer antingen i plenum eller uppdelad på divisioner, s. k. turnus, vardera bestående av tre domare. I det senare fallet är det föreskrivet att de olika domarna ofta växlar mellan divisionerna för att man på

så sätt skall förhindra, att någon bestämd praxis uppkommer på en avdelning. Domstolen ledes av en dekanus och består i övrigt av tjugo auditorer, alla präster. Domarna avkunnas genom enkel majoritet och förhandlingarna är även här oftast skriftliga.

Av de övriga kuriala ämbetsverken intar statssekretariatet en särställning. Som dess ledare fungerar en kardinalstatssekreterare, vilken som sådan är påvens förste minister. Rörande arten och formen för dess verksamhet är ytterst litet känt utöver uppgifter om byråindeling, schematisk uppdelning av ärendena m. m.

Samma förhållande gäller även i vad beträffar de organ, som handhar den Heliga Stolens ekonomiska förvaltning. De fyra viktigaste organen, som även de i sin organisatoriska uppbyggnad mycket påminner om kongregationerna, är den ekonomiska byrån inom kongregationen för trons utbredande, den Heliga Stolens förmögenhetsförvaltning, den Heliga Stolens speciella finansförvaltning samt bestyrelsen för religiös verksamhet. Av dessa administrerar förmögenhetsförvaltningen påvestolens fasta egendom, olika företag, övervakar tullfrågor och liknande. Den speciella finansförvaltningen förvaltar det skadestånd som Italien erlade till den katolska kyrkan vid Lateranfödragets avslutande 1929 och bestyrelsen för religiös verksamhet är ett bankinstitut. Påvestolens ut-

betalningar sker i regel genom förmögenhetsförvaltningens försorg, medan intäkterna omhänderhas av den speciella finansförvaltningen.

Den nuvarande kuriala organisationen är som ovan visats av ett ganska sent datum och är ett uttryck för de papalistska idéernas seger inom kyrkan.

Att utvecklingen gått i denna riktning sammanhänger givetvis med kyrkans allmänna ställning i världen. Den har under långa tider varit och är ännu hårt betryckt av fientliga makter som med alla medel såväl på den andliga som den världsliga fronten, även i många fall med öppet våld, vill hindra dess verksamhet. Därför har kyrkan tvingats att intaga en försvarsställning, som ger dess ledning möjlighet att samla och med största möjliga effektivitet utnyttja alla dess inneboende krafter.

Givet är emellertid att man i Vatikanen mycket starkt känner den enorma svårigheten i att bemästra alla de religiösa, administrativa, judiciella och sociala problem som erbjuder sig inom kyrkolivet. Den fara som ligger i en alltför stark centralisering av alla ärenden till Rom har man säkerligen inte förbisett vid uppgörandet av planerna för den kyrkliga organisationen. En följd av en alltför stark koncentrerings av alla kyrkans ärenden till Rom skulle ju vara, att man antingen skulle tvingas genomföra en ofantlig ökning av kurians personella resurser eller

att kurian skulle sluta att effektivt fungera.

Detta problem har man löst genom ett omfattande system av delegationer. Sålunda är det praxis, att man såväl inom kurian som utanför denna delegerar beslutanderätten av enklare och likartade ärenden till underlydande organ. Påven överlämnar sålunda beslutanderätten i hela grupper av mål till kongregationerna och domstolarna, och dessa i sin tur kan göra detsamma genom att ge stiftscheferna rätt att besluta i deras ställe. Det är dock en genomgående regel att alla frågor som handlagts på så sätt i någon form inrapporteras till det egentligen beslutmässiga organet i kurian samt alla ovanligare eller extraordinära mål reserveras för behandling och avgörande i Vatikanen.

Genom alla de olika slag av rapporter som inkommer till kurian dels från ordinarierna och ordenssuperiorerna, dels från nuntierna och de apostoliska delegaterna erhåller den Heliga Stolen en omfattande och överskådlig bild av kyrkans läge i världen och kan med utgångspunkt härifrån fatta sina avgöranden. Det torde f. ö. inte finnas någon världsorganisation som är på samma gång så överskådligt och så i detaljerna väl informerad som den katolska kyrkan.

Den överblick över världsläget som kurians ledning får genom ingående rapporter från alla olika håll kan till fullo utnyttjas blott så

länge dess system är centraliserat. Detta medför också att alla de problem som oavlåttligt uppstår under det mångfaldigt skiftande arbetet inom kyrkans alla delar, behandlas, bedömas och lösas ur en klart fattad och enhetlig synpunkt. Den på detta sätt genomförda och verkande centralisationen medför också att personalbehovet vid kurian trots dess enorma arbetsbörda är relativt litet. Hela den katolska världens angelägenheter förvaltas av en personal som anses uppgå till endast mellan 1 100 och 1 200 personer (exakta uppgifter kan icke erhållas), varav den största delen torde utgöras av konsulter och likställda.

Ett utmärkande drag för sammansättningen av personalen i kurians olika departement är att inte bara kardinalerna utan så gott som alla de högre ämbetsmännen innehar befattningar i olika organ. Det gäller därvid oftast konsultorsbefattningar. På så sätt anser man, att alla de ansvariga befattningshavarna som får tillfälle att taga del i olika ärenden inom kurian, undviker en farlig ensidighet samt erhåller en djup och ingående förtrogenhet med hela det väldiga komplex av problem som kurian har att behandla.

Den kuriala förhandlingsgången utmärker sig för en viss långsamhet. Det är en kanonisk tradition att underkasta de inkomna ärendena den mest sorgfälliga prövning och kontroll innan ett slutligt be-

slut fattas. Men i de fall ett snabbt beslut är av nöden arbetar kurian med stor effektivitet.

Centraliseringen inom kyrkan är dock snarare en beredskapsåtgärd än ett arbetsprogram. Det system som kyrkan numera följer gör det sålunda möjligt för påven att ingripa överallt i det kyrkliga livet och att, om omständigheterna så kräver, taga kyrkans hela ledning i sin hand och ensam tala och handla

för henne. Detta är emellertid att anse som ett extraordinärt fall, vilket endast ytterst sällan kan tänkas inträffa. Det ordinära förhållandet är att alla ärenden av lokal betydelse handlägges på platsen av biskopen i stiftet. Sådana ärenden däremot i vilka vädjats till påven eller som anses äga universellt intresse kommer under kurians handläggning och avgöras där i lagstadgad ordning.